

Jaroslav Vrchlický.

Za »Ljubljanski Zvon« napisal Jan Vobornik (Litomyšl).

Nečati se z Vrchlickým pomenja toliko kakor prizadevati si, proučiti znaten del novodobne evropske poezije. Njegovo ime nam kliče v spomin nepregledne vrste predstav iz razsežnih umetniških svetov. Doma, namreč na Češkem, Vrchlický pomenja voz, na katerem visi cela mreža slovstvenih čeških vprašanj. V njem se osredotočuje sporni problem o uspešnem ali neuspešnem razvoju novočeške poezije.

Ta spor se je pričel že z Máchom, a zagonetka sama se je razvozlala šele po l. 1848., ko je nastopil Frič, zlasti pa Hálek in Neruda. Zoper to mlado generacijo so njeni nasprotniki zagnali v svet krik o škodljivih smeréh, strašilo o nenravnosti in kozmopolitizmu. Hálek in Neruda sta se borila zoper tako podtikanje v »Obrazech života« (»Slike življenja«). Razglasila sta, da je predmet poezije človek, predmarčno slovstvo pa da ni sposobno, da bi bilo temelj nadaljnemu razvoju, dokler se ne okreпча s sokom poezije vsega sveta.

S tem je bila napovedana smer pristne človečnosti, humanizma, ki jo je itak za svojo spoznaval duh Kollárjeve ideje o razmerju Slovana do človeka, duh vsled revolucij pomlajene Evrope ter duh češke mladine, ki se je navdušeno oprijela te smeri. A vsled tega se še niso zadušile težnje, ki so si želele razvoja edino na domačem in slovanskem temelju. Nasprotno, sčasoma so se javljale celo tem glasneje, čim bolj je ponehaval kozmopolitična navdušenost pri samih voditeljih. Valovi mladega navdušenja in zrelega iztreznjenja se vrsté potemtakem neprenehoma v zgodovini češke poezije. Neruda »mladi« je ukazoval, učiti se od vseh narodov in ne bati se pri tem nikakega raznarodenja; prevajal je iz Hugove »Legende v ekov« ter vpeljal razmišljavno (refleksivno) poezijo. Neruda »poznejši« je obsodil z drugimi vred celo samega sebe, češ, da so prej vsi gazili po tujih tleh, da so se oblačili v uniformo svetovnosti, domačo zgodovino pa da so zanemarjali itd. To so bili vzdihljaji skesanega srca, iz katerih so pozneje izniknili »Zpěvy páteční«.

Vrchlický se je oklenil gesel Nerudove mladosti. Izrazito označujejo njegov umetniški značaj moderne zahteve, po katerih so bila ona gesla razširjena ter natančneje določena: »Vse umevati in vse

pojmiti, vse ocenjati, iz vsega kakor čebela iz cvetlice srkati, kar spoznaš za dobro in kar te razveseljuje, navduševati se za vse faze evolucije človeškega duha . . .«, to je neizogibna potreba novodobnega umetnika, to je moderni diletantizem. In nadaljnje geslo: »Smešno bi bilo, danes ne poznati vseh pesnikov in vseh slovstev«, in to je umetniški kozmopolitizem (»Osvěta« 1892: Myšlenky o franc. románě). Za svojo narodnost se ni bal, kakor mladost sploh ne pozna bojazni, da, vprav nasprotno je gledal, kako plemeniti kozmopolitizem čvrsto pospešuje ljubezen do domovine. »Čim širši imaš razgled po svetu, tem dražja ti je ta mala tvoja domovina.« To je z dejanji izkazal tako on, kakor Zeyer, Neruda in Čech.

Sicer pa Vrchlický ni preveč teoretiziral, ampak se je oprijel dejanj. Razrešil je tudi drugo stran kozmopolitičnega boja s tem, da je ustvaril izvrstne vzore narodne poezije ter je potemtakem spojil modernosvetovno z narodnim, in to je tisti smoter, za katerim je prvotno stremil Neruda. Vrchlickega je zadela najbolj naporna uloga, obenem pa najmanj hvaležna, vtiskati češkemu pesništvu obliko in duh dobrega evropeizma, premagovati enolikost nemškega vpliva z vplivi drugih slovstev, zlasti romanskih, ter ustvariti tudi lastno zalogo bogate in vsestranske umetnosti, da ni treba tolako tujega blaga.

Jaroslav Vrchlický je v češkem slovstvu velepomembna prikažen, ki pozitivno rešuje vprašanje, v kakem razmerju je češka poezija z resnico, da se namreč češki narod v hudih borbah ne more sklicevati na nič drugega kakor na svojo lastno književnost, da mora izkazati pogum in zmožnost, kako zna tekmovali v najplemenitejših težnjah za narodni obstanek ter da izpriča svojo neizogibnost v razvoju evropske omike.

Pesniku Vrchlickemu se očita marsikaj. A vendar, ako bi pripustili tudi vsa očitanja, ostane mu vselej še toliko vrlin, kolikor jih zadošča več nego dovolj za dokaz, da je Vrchlický genialen duh, čigar prihod je velevažen naroden dogodek, mnogo tehtnejše važnosti, nego moremo zdaj prav slutiti.

Že prvi njegov nastop je bil nekaj izrednega. Nobenega drugega pesnika pesniški prvenci niso obudili toli nepričakovane pozornosti in občudovanja na Češkem kakor njegova lirika »Z hlubin« (Iz globočin) 1875 in »Epické básně« (Epske pesmi) 1876. Osobito pa je bila zadnja zbirka občudovanja vredna, tista zbirka, ki ima 26 krajših pesmi, balad in romanc ter en daljši romantičen epos. V tej zbirki 17 do 20letnega Vrchlickega so vsi pesniški prvenci tako dovršeni, da se še dandanes štejejo med najboljše umetniške

proizvode Vrchlickega in vobče med najkrasnejše bisere češke pesniške književnosti. A takrat, ko so bile prvokrat objavljene »Epické básně«, niso ravno toliko vplivale na čitajoče občinstvo kakor njegova liriška knjiga »Z hlubin«. Nekoliko radi presenetljivo krasne oblike, bolj morda še vsled svoje svetobolne razpoložnosti je zavzela vsa srca mladine. Vsebina epske zbirke in oblika obeh zbirk karakterizujeta že jako izrazito celega pesnika. Samo vsebina lirike se je pozneje močno izpremenila. Borbo genialnega umetnika z dvomi opisuje jako značilno na čelu postavljena legenda o Thorwaldsensu; notranja oblika vsled globokih misli, zunanja oblika vsled svojega dovršenega okusa je svedočila že o neobičajni duševni zrelosti ter tehniški izurjenosti. In kako raznolika, pestra je vsebina njegovih pesmi! Tragedije zakonske nezvestobe; idealno krasni dve sliki močne materinske ljubezni; ponosno herojsko kljubovanje; basen o kralju, vojskujočem se s premočjo smrti, ki je zakon večnega uničevanja; romantika ciganov, sinov neomejene prostosti; romantika davnih dogodb izza časa selitve narodov; kosmične basni; Dansko, Norveško, Špansko, Poljsko, puščave, morje; sijajnost dikcije, osredotočenost in izrazitost balad, sanjavost basni, globokost alegorij; vse ima Vrchlickega Muza: bogastvo, raznolikost, lahkost, prožnost, vnetljivost, močno domišljivost pa tudi voljo — skratka, Vrchlický je mojster. Tako se je predstavil Vrchlický kot epik. V liriki pa se je pri njem pokazal neki deloma priučen, deloma bolehav pesimizem, vendar tudi tako je takoj s početka krepko zadel. K temu pa še sodi zbirka prevodov iz Viktorja Huga l. 1874.

Potem pa je vsako leto bogatil češko slovstvo s proizvodi svojega duha in občudovanje čitateljev je raslo. Ena vrsta lirike opeva pesnikovo življenje, njegove doživljaje in razpoloženja in je potemtakem nekak pesnikov dnevnik in izpoved, v kateri nam razodeva svoje najtajnejše misli in občutke. Ta vrsta Vrchlickega lirike je najobsežnejša in najlepša. Nad 20 debelih zvezkov je je. V drugo vrsto pesnikove poezije prištevamo zbirke filozofsko-historičnih, lirskih in epskih pesmi, med katerimi nam predstavlja eden del notranje harmonski ciklus neke epopeje človeštva, po številu tudi kakih dvajset. Slednjič se ena vrsta peča tudi z domoljubjem. Pesniških knjig je torej kakih 64, dram pa čez 20. K tem se prištevata nekaj knjig v nevezani besedi, povesti, studije, literarni essayi, slednjič kakih 30 knjig prevodov; med njimi obsegajo nekateri več zvezkov. Vsega skupaj torej poldrugo sto knjig v 30 letih literarne delavnosti (1872—1902).

Ideje in predmete za svojo Muzo je izbiral Vrchlický s celega sveta. Vendar pa takoj spoznamo, ako pazno čitamo pesnikove proizvode, da so se mu bolj omilili nekateri predmeti in ideje, recimo: narava, Bog, človek, človeštvo in domovina, znanstvo in verstvo, ljubezen in lepota. Razen tega se pojavlja v poznejših knjigah vedno več času in okoliščinam primernih idej. Kjerkoli se je, bodisi doma, bodisi po svetu, zgodilo kaj važnega po idejah, vse v njegovih knjigah pesniški odmeva. Vrchlický je univerzalen.

Narava mu je izprva (Z hlubin — Iz globočin) samo slika človeške bede. Pesimistne nazore mu je rodilo deloma čtivo, deloma bolno telo. A ko je okreval, je stopil z naravo v drugo razmerje. Njeni pojavi so nastopili v bolj konkretni obliki, nazori o njej so se mu ujasnili ter zadobili moč individualnega prepričanja. Vrchlický je potem postal navdušen slavitelj narave (»Duch a svět«) in helenske antike, gledal pa je na svet in naravo z mitičnega stališča; a »mythos« mu je bil samo konkretna oblika panteizma. Narava mu je večno božje odelo, vedno plodilna moč življenja, večni izvor in grob vsega. V ožjem zmislu je narava sila zemeljske snovi, moč solčne toplote in svetlobe, moč življenskih nagonov, veselje in kras sveta. To je starogrški Pan, pa obenem tudi Afrodita. V taki naravi je pesnikov »Eldorado«, v taki nahaja tudi svojo Muzo. V pesniški zbirki »Dni a noci« poje: »Vsaki pojav v naravi je meni pesem. Najkrasnejša pesem mi odmeva iz poljuba; zgodovina človeštva je gromovit epos in njegovo življenje je drama.« Drugikrat predstavlja narava pesniku izvor skrivnosti (»Sfinx«), ki obdajajo človeka z grozo nadležnih vprašanj in problemov. Naposled mu je narava tudi pokrajina bujno zelenih dreves, ljubečih se ptičkov, obokana z višnjevimi nebom. In tu se pesnikovo motreče oko zagleda v neskončnost, in njegova pozornost ne zgreši niti najneznatnejše stvarce. Tako se pesnikov pojem o naravi izpreminja in vrsti v teh treh ravnokar navedenih nazorih in ž njimi se vrsti tudi pesnikovo razpoloženje. Spočetka prevladuje mračen pesimizem, pravzaprav ponos v sebe zamišljenega in sebi zadostujočega umetnika, potem pa kipeča radost panteizma. Tukaj nahaja Boga in evolucijo ljudstva. Dotika z dobrimi pojavi obuja v njem sočuvstvo in pomilovanje. Tu nahaja človeka realne istinitosti.

Izprva je pri Vrchlickem človek revno bitje, čigar edini cilj je grob. Tega pesimizma se je sicer rešil, a nezadovoljen s svojo dobo, je šel v zgodovino kakor Dante v pekel, da se pouči o mukah in nadlogah človeštva. Voditeljica mu je humaniteta, ideja, ka-

tero vidi razvijati se v teku človeških vekov. »Njena zarja v zgodovini — to so stopinje boga («Sfinx»). To je geslo Hugovega duha. Začetek, rast in razvoj človeka opisuje deloma po naravnih naukih, deloma tudi po mitih; priznava sv. pismo (dobo očajkov), pa tudi talmud, priznava starogrško bajeslovje, pa tudi srednjeveške legende in basni, priznava zgodovino in kroniko, kakor tudi staronarodno ustno izročilo. Vse ocenjuje, v čemerkoli se je kdaj in kje pojavilo človeško bitje. Izprva ga ljubi radi njegove moči in velikosti (Epické básně = Epske pesmi, Duch a svět, Myth, Perspektivy, Staré zvěsti), potem radi njegove lepote in sijajnosti (helenski in renesančni motivi), naposled radi njegovega trpljenja in bede — iz golega sočuvstva. To zadnje se že nanaša na sedanjo dobo, v katero se je zopet vrnil, ko je prehodil vso epopejo. Našel je češko ljudstvo »Selské ballady« = Kmečke balade), domovino («Hlasy v poušti» = Glasovi v puščavi), našel je slabotne in zatirane, otroke in delavce. Od pamtiveka vidi dvojno ljudstvo: tu z brezobzirnim in sebičnim, silovitim in razbojniškim razumom, ondi z otožnim, nežnim in požrtvovalnim, miroljubnim in blagorodnim čuvstvom. Razum je zatiralec, ali, ako je cilj človeštva napredek k boljšemu, potem mora čuvstvo doseči enako pravico z razumom. Vstati mora ubogi Lazar; imejmo samo ljubezen, sočutje in voljo k dobremu («Sfinx»).

Tukaj je pesnik našel Krista. Ljudstvo se nikoli ne odreče sebičnemu delovanju, že radi tega ne, ker mu je sovražna Sfinx narava, katero mora z razumom premagovati. Toda tudi čuvstvena polovica človeštva ne sme izginiti. Nietzsche je zablodil, ker je »ubil sočutje« («Žamberské zvonky» = Žamberski zvonovi). Egoistno delo še človeku ne zadošča. To podpira despotizem, vodi človeka k telesnemu in duševnemu suženjstvu. Iz despotne in suženjske duše so izhajali stari bogovi groze kakor tudi bog stolpov, cerkva in obredov. Pravi bog je velik, svet bog veselih dejanj, bog navdušenih teženj, Bog Osvoboditelj . . . («Dni a noci»). Narava nas vodi k temu Bogu, budeč v nas sočutje, ljubezen in duh svobode. Kristus je poslanec Boga Osvoboditelja. Zmagoval ni toliko s čudeži kakor z ljubeznijo («Perspektivy»). Prišel je osvobodit podjarmljene in majhne, a svet ga je zapustil v teh težnjah in tako traja njegovo suženjstvo dalje.

Kaj početi? Preroditi se je treba! («Breviř moderního člověka»). Ta preporod pri pesniku ni vselej enako razložen; največ še govori, da se to more izvršiti po ljubezni in dobroti.

Vse na svetu je zmota — celo resnica, vera, odgovornost lastnih dejanj in očitane vesti so zmota, samo oni dve ideji sta pravi (»Dědictví Tantalovo« = Tantalova dediščina). Toda, če sta ljubezen in dobrotta pravi ideji, potem mora veljati Kristov zakon in svet mora preporoditi krščanstvo. Ali vendar nam tega pesnik ne odobrava popolnoma in vselej, kajti drugje »Nové zlomky epopeje« = (Novi drobci [fragmenti] epopeje) pravi, da se svet prerodi le po lepoti, a po krščanstvu le zamira. Med vsemi ljudskimi veki se mu zdi eden najiminitnejši, namreč: »Hellady sen sladký« (Sladki sen Helade). To je bil po njegovem umevanju vek moči, lepote in veselja, idealni vek, in nikdar ni mogoče, da bi bil takšen vek popolnoma in za vselej izginil. On je sicer izginil, a to samo radi tega, da se kdaj povrne še boljši in veselejši. Ta helenski vek je imel napako, radi katere je zaslužil, da izgine: imel je suženjstvo. Ali imel je ideal lepote, in ta se mora vrniti, kajti drugače si ga ljudstvo samo pokliče, da ne pogine. In v istini je sedaj tako hudo, da ne more biti hujše (»Poutí k Eldoradu« = Poti k Eldoradu, »Psyche«). Zato je že čas blizu, ko se zopet prebudi Pan in se povrne Afrodita. Nekatera znamenja že napovedujejo ta čas (»Skvrny na slunci« = Madeži na solncu, »Nová renaissance«), osobito pa veselje pesnikov, ki so zapuščeno lepoto varovali zvesto v svojem zatišju. »Jaz čuvam krasoto«, poje o sebi pesnik. Visoko povzdiguje pesnik nalogo poezije: biti pomočnica Boga Osvoboditelja na zemlji. Pan in Afrodita ga ne bosta ovirala; to so radosti zdrave človeške čutnosti, katere je zatiral samo napako razumevani Bog srednjega veka (asketizem).

To je poskus, iz pesnikovih raztresenih izjav napraviti neko sestavo. To je humanistično-poetična religija. V njej je kult krasote, helenizma, telesnosti, kult naravne humanitete, ali vse se steka z izpopolnjujočo se težnjo k sočutju in ljubezni. Temeljno načelo je: »Izpopolnjevanje se je ukoreninjeno v človeškem hrepenenju.« (»Nové zlomky epopeje.«) To idejo je uzrl pesnik v epopeji človeštva. Kdor je ne vidi, je žrtev temnega demona analize, brezverstva in skepse. Tudi njega, Vrchlickega, ta demon često in često napada in zapeljuje v pesimizem, a vselej samo za nekaj časa. To je nezogibna usoda pesnikov; oni se morajo boriti z demonom, zakaj oni morajo poznati in občutiti vse, kar tare človeka. Ali zato niso pesniki, da utonejo v pesimizmu, temuč da ga premagajo in pokažejo sotrpčemu ljudstvu solnčni sijaj tudi v najbolj otožni dolin solz. Ta vzneseni poklic ima umetnost.

Povsem dosledno vidi pesnik takega prepričanja povsod v zgodovini, da vlada vzlic vsem grozam neki zakon pravičnosti, ki je neizogiben, da se človeško hrepenenje po popolnejšem izpolni. Skoro vse epske pesmi imajo nalogo, izpopolniti pesnikove »Zlomky epopeje«, da izpričajo navedeno resnico. Posebno važno nalogo imajo tukaj velike pesnikove kompozicije.

Pesnik je opazoval valove nastajanja in propadanja narodov, valove začetka in konca raznih ver. Z zanimanjem opazuje zlasti usode majhnih narodov, s silo zatiranih in uničevanih. Koga zadene poguba? vpraša. »Vselej samo tistega, kdor jo zasluži!« odgovarja Ahasver Bar-Kochbovi ženi. Kdor je zaslužil, da bo uničen, ne uide pogubi, naj se je še tako brani, in nikakršen napor tu ne pomaga znovič zgraditi to, kar je bilo obsojeno in že uničeno. Lahko se najdejo ljudje velike odporne volje, ki hočejo izprevrniti kolesa usode, toda poginejo sami pod kolesi. Stari Rim je padal; zapadel je prokletstvu materializma. Niti umetno vzdrževani kult starih bogov, niti mračna filozofija cesarja Justinijana ga nista mogla več vzdržati.

Samo omejena človeška pamet si more domišljati, da more kakršnakoli moč določevati duhu smer. Sleherni posamezni odpor je »samo vznemirjenje slabotnega vala proti tokom večjih valov in slab valček se razbije v objemu svojih bratov« (»Bar-Kochba« 1897). Upor, katerega je provzročil Akiba, ni mogel imeti uspeha. Židje so dali svetu enega Boga, in to je zasluga, radi katere niso imeli biti iztrebljeni, celo z mnogo stoletij trajajočo silo ne. Toda oni niso razumeli svoje naloge ter so iskali svoj narodni smoter v posvetni oblasti, v posvetni moči, katero so nameravali ohraniti z oboroženo močjo proti Rimu. Pad je bil neizogiben, tudi ko bi se ne bil dal Bar-Kochba zapeljati k hudodelstvu.

»Julian Apostata« (1885) in »Bar-Kochba« (1897) sta filozofski pesnitvi dramatične oblike in opisujeta velikanske poskuse za povzdigo izginjajoče preteklosti. Po prepričanju oseb so ti poskusi opravičeni in domoljubni, koristni in dobri; a v istini so le brezmiselna in nazadnjaška dejanja — tragedije človeških zmot.

Krščanstvo je premagalo Julijana, zato ker je spiritualnejša ideja vselej močnejša. Pomaterializirana vera ne da moči, istotako filozofija ne. Nasprotno pa tudi spiritualizem ne sme prevladovati, ker drugače uniči popolnoma pravice telesa. Kjer se je tako zgodilo, recimo, v asketizmu, ondi se je narava hitro maščevala. To kaže pesem »Hilarion« (1882), za katero vidimo neko pripravo v pesmi »Socha« (Kip). Po asketizmu je bilo porušeno ravnotežje v

tej meri, da je padel in na svet, od njega uničeni, se je vrnilo veselje in čutnost, ljubezen in krasota. Tako torej popravlja helensko poganstvo napako prenapetosti meniškega krščanstva. Kjerkoli pa puščavništvo ni zabredlo tako daleč, recimo, do uničevanja telesnega življenja, ondi je seveda prispelo k povzdigi človeške civilizacije. To so bili veliki možje, vzori duševnega ravnotežja, ki so, ko so predrli h krščanstvu, dospeli iz paganskih spon naravne odvisnosti k svobodi neumrljivega duha, peljali svoj narod k jedru nove vere, k sočutju in ljubezni. Sijajen vzgled za to je bil na Češkem sv. Prokop (»Legenda o sv. Prokopu« 1878). Obema junakoma, tako Hilarionu kakor Prokopu, podeljujeta složni nazor in vera izreden vzlet iz mogočnost.

Pesem »Twardowski« (1881) opisuje novodobni duh bolestrnega modernega moža. Rojen z grehom, s kletvijo obložen, zapada v oblast demona, ki nanj preži že v zgodnji mladosti, da se ga polasti. To je skepsa, nevera, dvomljivost. Z denarjem zapelja devojko, a sočutje do nje prebudi v njem vest in pomilovanje. To ga vodi k dobremu. Razpor med zemljo (materijo) in nebom (duhom in vero) ga pusti nazadnje v praznoti dvomov med obema. Muke tega razpora so njegove vice. Bile bi pekel in obup, ako bi ga ne varovala kes radi zlorabljene ljubezni in zasluga za dobro dejanje in sočutje. Z dobrimi dejanji in sočutjem si zasluži moderni človek rešitev. Z umom ni mogel najti Boga, kajti Bog je razumu nepoznan, toda našel ga je s srcem. Očitane svetohlimbe tukaj ni opravičeno. Twardowski je Poljak in torej je njegova pravoverna oblika katolištvo. Ruski človek enake vrste postaja Tolstoj. Novokrščanstvu kesajočih se francoskih pesnikov je duh te pesmi manj podoben. Pesnik sam v svojem razvoju ne hodi po taki poti. Po pesimizmu in panteizmu je na poti k neki stoiško-hedonistični življenski modrosti. Ideja ljubezni in sočutja postaja pri njem čimdalje bolj iskrena in globlje ukoreninjena.

Ideja ljubezni zavzema pri Vrchlickem vprav imenitno mesto. Pojem ljubezni je dokaj obsežen, zato je ta obseg često teman in nedoločen. Najjasneje nastopa spolna ljubezen, katero pesniku često očitajo, ker jo odkriva z odkritosrčnimi in smelimi izrazi in ker neprisiljeno opeva kras nagote.

Ta silni, v nikakem oziru niti izprijeni niti bolehavi erotizem, ki ga provzroča močno in zdravo telo, od antike vedno proslavljani nagon spomladanske narave se brez dostatnih dokazov ne vpoštevata, dasi se prav dobro ve, da »je kakor genij narodov tako genij po-

sameznikov pred vsem telesen«. Erotizem ni erotomanija, kakor se včasih zamenja — po krivici. Duh Vrchlickega je torej v tej smeri močno renesančen, in po tem je treba presojevati njegov ideal žene, ki ni nikakršen mističen kult gotičnih Madon, ne kult moderne brezčutne levinje, tem manj kake emancipovane žene. Njegov ideal žene ima obliko boginje, ima ljubeznipolno in vdano srce, in naloga njegovega ženskega ideala je, dopolnjevati hrepenečo dušo moža soproga, čigar je veselje, družica in največje tešilo, a včasih tudi njegovo prokletstvo. Ženska duša je nedoumen, nedosežen, nezasleden prepad, pravcata Sfinga, angel in vrag obenem. V zadnjih svojih pesniških zbirkah je shranil Vrchlický veliko sentencij te smeri iz svoje grenke izkušnje.

(Konec prihodnjič.)

Notturmo.

III.

Noč oblačna brez zvezd,
misel mračna v dnu srca . . .

Oj, da morem, ljubica,
k tebi v mirni stan v poset,
ko mrak ovija tihi svet
in vrag slepi in vene cvet.

Potni lasje, motné oči,
telo drhtelo bi strasti . . .

Zaman, dan beli se zlatí,
presladko ljubica še spi,
in angel poleg nje stoji
in limbar bel nad njo drži.

IV.

Nagni, nagni k meni se,
sladko, ljubljeno deklè,
ah, da tvoje cvetne grudi
bi blazina mi bilè!

Črne tvoje so oči,
ogenj v njih mi plameni,
oj, ne pusti, dekle drago,
da srcé mi vpepeli.

Čaroben le nasmehljaj
ti krog usten zaigraj,
z vali svojih las deltečih
pa ovij me in obdaj!

C. Golar.

42*

Jaroslav Vrchlický.

Za »Ljubljanski Zvon« napisal Jan Voborník (Litomyšl).

(Konec.)

Vrchlický goji v svojih pesniških umotvorih tudi druge oblike plemenite ljubezni, recimo, rodbinsko, očetovsko, prijateljsko ljubezen, osobito pa ljubezen do domovine.

Svojo domovino in njeno kulturno nalogo je našel pri proučevanju svetovne zgodovine kot člen neskončne verige, kot odlomek velike ljudske epopeje. Toda v celoti se ne peča preveč s historizmom, kajti več mu je do spasa v prihodnosti. Tu kaže reformatorske težnje (»Hlasy v poušti« = Glasovi v puščavi 1890). »Domovina je v sponah, a pustimo krivde prednikov pri miru! Ne moremo biti ne njihovi sodniki, ne maščevalci, ker nismo za to dovolj močni in dobri. Doslej smo si še vse premalo bratje med seboj, trgamo sebi čast, mučimo se z medsebojnim sovraštvom. Le skupna ljubezen nas ojači in osvobodi iz spon samoljubnosti, vsled katere trpi prosep celokupnosti. »Ne bojmo se, da poginemo«, kliče. »Izraela so uničevali po več vekov in ni poginil, torej tudi nam ni treba poginiti, dasiravno smo tudi majhen narod. Samo delajmo in ne vdajmo se!« Pesnik čuti, da to njegovo klicanje ni nič drugega kakor glas v puščavi, a vendar ne more molčati. Kar je občutil, mora izraziti, četudi v politični pesmi. Kadar izraža pristno človeško hrepenenje, je taka pesem sveta, samo strankarski spori jo napravljajo grdo, zato se jih ogiblje. Edino v slovstvenem življenju, ko v njem naleti na zoprne in neljube ideje, nahaja nagibe za uporabo poezije tudi za tendenčne smotre.

Zdaj pa je možno vprašati, kakšen je vobče Vrchlickega nazor o svetu, kako se vede do glavnih kulturnih tokov in do njih reprezentantov, tujih in domačih?

Modernost Vrchlickega se odlikuje pred vsem po svojem historičnem smatrališču, s katerega gleda na svet in razvoj človeštva. Isto smatrališče je zavzela Hegelova filozofija, Darwinovo naravoslovje, Taine-ova znanstvena kritika in Hugova poezija. Vrchlický se po pravici pri tem oprijema dveh poglavitnih vprašanj: vere in filozofije. Verske oblike so pri Vrchlickem vse tri: priznava najpoprej prirodno verstvo, časti zemljo in solnce, govori o življenju in smrti, o strahu in upanju, o mitih in idealu lepote. Poleg tega pa priznava tudi etično vero, ker išče ne le izpopolnitve ljudstva, temuč tudi

dobrote sploh, in sicer s sočutjem in ljubeznijo. Poslednjič vpoštevata tudi racionalizem, ideal resnice.

Pri novodobnih filozofskih nazorih se opazuje spor med idealizmom in realizmom, med renesančnim in reformacijskim tokom. Vrchlický obravnava vse to jako individualno. Pred vsem pač piše v renesančnem duhu; ima prirodni nazor, proslavlja zdravje, lepoto, veselje, moč, ljubezen; ljubi barve, polnost oblik, naravnost, blesk, sijaj, strast, bajeslovje, erotizem. Vse to je bilo v antiki, zato jo ljubi kakor Nietzsche; ljubi tudi individualizem, katerega je pridružila renesanca k antiki. Vrchlický neguje jako rad, osobito s početka, kult velikih individualnosti, fizičnega heroizma in titanizma. Za vsako dobo človeške zgodovine je ustvaril take vzore moči, kakor so na pr.: Sandalfon, Bar-Kochba, Hippodamija, Julian Apostat, Hilarion, Prokop, Don Juan, Drahomira in žene v Twardowskem, razni Heraldi, Hakoni in Cid. Vendar pa ne pripisuje toliko pravice in moči razumu, da bi ga dosledno privedel h gospostvaželjni morali nasilstva. Tukaj je preveč romantik, pesnik in čuvstven človek, preveč kristijan in Slovan. Sočutja se drži zvesto; k njemu je došel po mučni poti življenja in svojih »Odlomkov epopeje«. Zato opušča tu Nietzschejevo renesanco in pristopa k Tolstemu. Toda Tolstoj zametava umetnost in lepoto iz svojega kraljestva dobrote.

Vrchlický združuje renesančni ideal lepote z reformacijskim idealom resnice in dobrote. Zeyer je združil isti ideal lepote z gotično lepoto in z evangelizmom sočutnega Krista. Svatopluk Čech smatra za najvišje reformacijski ideal resnice kot pot k dobremu in lepoto kot neizogibno potrebno obliko obeh. Vsi trije pa pospešujejo težnje za novo kulturno sintezo, zgraditev novega ideala.

Čuvstvena moč Vrchlickega delovanja je popolnoma primerna širini in globini misli; po bogastvu in raznolikosti pa jo nadkriljuje, kajti Vrchlickega delo, dasi obiluje z refleksijami, je tudi izraz umetniškega, občutljivega in čuvstvenega življenja. Pesnik narave, polne barv, vesele in mehko-tople, narave pokrajinske, družljive, prilagodne, darežljive in dobre, narave spomladanske in poletne, polne ustvarjajoče slasti, razkošja in ljubezni, ptičjega žvrgolenja in ljubezenskega hrepenenja, pesnik škrjančevih pesmi, balad, žuborečih gozdnih studenčkov, mitično-alegorijskih romanc in basni, eklog sreče in slehernega blaženstva, kar ga nam ponuja življenje, je Vrchlický najizvrstnejši tvoritelj okrepčujočih, veselih, sploh svežih razpoloženj. Navdušenje, veselje, zamaknjenje, hvalospev zahvale za življenje, za užitek lepote sveta, to so jako dragoceni darovi

absolutne lirike, za katere se Vrchlickemu neprestano zahvaljuje duša utrujenega stoletja. K radostnemu ptičjemu gostolenju pridružuje rad prazniško odmevanje zvonov, od roženic, piščali in ukanja dud (dipel) prehaja k žalostinkam šepetajočega gozda. Oglasi se zvok orgel in odmeva skozi celo dolgo epopejo, skozi vse himne vekov in skozi legende, navdušuje vsled veličastva idej, krasote slik, kompozicije, zgovornosti in sloga. Tragika, močna osobito vsled čuta osupnjenja in pobitosti, ima pri Vrchlickem antičen značaj. Maščevanje neznane krivice, izbruh slepe strasti in groza kazni, to so njegovi viri. Zato ima tudi rad antične snovi («Hippodamie», »Smrt Odyssea»). Grozo tudi pozna in jo zna zbujati, toda ne nahaja v njej posebnega dopadajenja. Nepozabne posledice zapuščajo v našem razpoloženju pesmi, ki izražajo tiho, resignirano, globoko zamišljeno žalost vsled nesrečnega izida in ločitve («Hymnus Persefoně»), ali ki izražajo tarnanje ljubezni in prevarjenih iluzij. Kes, ganljivost, notranji jok duše, ihtenje razžaljenega sočutja; drugod zopet srd in energičen izbruh bojevitega duha, najčešče pa mir in preudarek, to so občutki, katere zaznava čitatelj s pesnikom v razmerju k njegovim osebnim bolestim. Značilen je pri Vrchlickem humor, ki je jako različen: komično-drastičen («Král a ptáčník» = Kralj in ptičar), fino situacijski («Noč na Karlštejně» = Noč na Karlštajnu, »Rabínská moudrost» = Rabinska modrost), naivno-poetičen («Legenda o sv. Zítě»), filozofski, svetobolen in sočuvstvujoč («Legenda o sv. Prokopu» in dr.).

Vrchlickemu ni nič tuje, neznano, kar je človeško. On prehodi vso lestvico razpoloženj in čutov, od preprostega čutnega veselja živega kolorita do vznesenosti človeške volje, od ditiramba spomladne ljubezni do nenije, od solčne himne do podzemeljske groze, od dobrote božje ljubezni («Stín» = Senca) do zločina (v dramah in baladah).

Iz enako neskončnih snovi in izvirov narašča neskončno morje razburkanih čuvstev. Narava majhna, drobna, s čutili umevana, pa tudi velikanska, komaj slutena, ljudstvo in človek, vera in veda, glasba, ples, slikarstvo, poezija, vsa umetnost, ves mučni napor vsakdanjega življenja, duh in svet, življenje in smrt, hrup in semenjski vrišč kakor nočna samota: iz vsega tega zajema Vrchlický. In vse zadobi pri njem svojo lastno obliko. In vse te snovi obdeluje s pristno umetniško spretnostjo, z umetniškim okusom. O njem bi se lahko reklo isto, kar je napisal Bělinický o Puškinu: »To je umetnik in sicer ves umetnik: oborožen z vsemi čari in milinami poezije, za

njo je izključno poklican, vse ga navdušuje, kar je krasno, vse ljubi, zato pa je tudi do vsega prizanesljiv. Odtod izvirajo vse njegove vrline in napake«.

O tem bi bilo možno prav obširno razpravljati, kadar govorimo o njegovi pesniški obliki. Ta je tako bogata in neskončno raznolika kakor njegove snovi. Od priproste pesmice do dramske lirike »Sibyll« ter do neštivilne vrste slavospevov, ód, antiških, srednjeveških, orijentalških, laških, španskih in francoskih oblik in kitic. Zlasti pa umetniške kompozicije sestin in tercijn, sonetov in gazel radi svoje neprisiljenosti vzlic velikanskim oviram rime in notranjega sklada misli nas navdajajo z nehlinjenim občudovanjem. (»Čarovná zahrada« = Čarovni vrt, »Zlatý prach«, »Sonety samotáře« = Soneti samotarja in dr.). Pokazati hočemo samo na nekatere stvari, pred vsem pa na »Zlomky epopeje«. Zakaj »zlomky« (odlomki), zakaj pa ne cele epopeje, kakor je o tem prvotno sanjaril? Ker se je to upiralo njegovemu umetniškemu značaju. In ravno v tem se nam kaže, v čem je Vrchlický z Hugom neenak. Hugo se je zatekel k liriki, Vrchlický pa ni videl v liriki prave oblike za vsebino zgodovine, ki je življenje naroda samega, nikakor pa ne refleksija o njem. Drugi vzrok odpora je bila ogromnost, tretji mržnja do programnosti. (Glej uvod k Nerudovim pesmim.)

Izmed dramatičnih del se prav posebno odlikuje trilogija »Hippodamie«. Strog umetniški značaj se kaže v zunanji oblični opremi. Vrchlický je sicer tudi v nevezani besedi napisal nekoliko povestic (»Povídky ironické a sentimentální« = Ironične in sentimentalne povesti, »Barevné střepy« = Barvaste črepinje in dr.) in ni istina, da v prozi več ni napisal zategadelj, ker se v njej ni čutil doma, kakor bi ne imel za njo dovolj nadarjenosti; ali njegovemu umetniškemu značaju se gnusi vse, kar je udobno in in lahko, kar ne izziva k najtežavnejši borbi. Zato se posebno rad peča z umetnimi kiticami, s težavno rimo in težavnimi prevodi. A vendar ne ljubi temnega sloga in neumevnih metafor. Ljubi alegorijo, toda jasno; preveč težkega, modernega simbolizma ne smatra za potrebno reč. Zato ima rad velezgovornost navdušenja, kratko pa natančno govorjenje življenske modrosti, epigramatičnost sentencij in iskrenost umetniško združenih kitic.

Ima vse tri strani umetniškega značaja: močno občutljivost in globoki čut; ravnotežje in živahnost misli, ki ne pripušča privilegirane vlade gotovih čutov, prožnost in vsestranost, neposrednost in

neprisiljenost čutov, katere zadušuje samo včas, iz osebnih nagibov in s premislekom. Ima razsodnost učenjaka, čut deteta, domišljavost basnopisca, strast in voljo močnega moža. Temperament koleričen: hitro se vname, a ne zgori, dokler ne doseže svojega.

Vprašanje o njegovi izvirnosti je v tesni zvezi ž njegovim životopisom. Rodil se je 16. februarja 1853. l. v Lounah iz trgovske rodbine. Bil je nežnega in bolehavega telesa kakor Shelley in Leopardi. Zato so ga zgodaj dali od hiše v vzgojo stricu župniku in njegovi materi, pesnikovi babici. Ondi se je seznanil s češkim predmarčnim slovstvom, z življenjem svetnikov in z vsebinō sv. pisma iz babičinega pripovedovanja. Kakor je na Zeyerja vplivala v njegovi mladosti češka pestunja, na Čecha oče, tako na Vrchlickega njegova stara mati. Babičine legende, stričeve knjige in narava so bili prvi njegovi vzgojitelji. Dokler se je šolal na gimnaziji, je čital veliko nemških prevodov. V alumnatu je ostal samo pol leta, potem se je posvetil filozofiji in jezikoslovju. Pesniti je začel zgodaj, že ko se je šolal v Klatovah. Ondi si je tudi izbral ime »Vrchlický«; imenuje se pravzaprav Emil Frida. Zdravje se ni izboljševalo, dokler ni prišel kot vzgojitelj v neki grofovski rodbini v Italijo (1875—1876). To leto je uspešno delovalo na njegovo življenje: vrnilo mu je zdravje, rešilo ga je pesimizma, razvnelo v njem navdušenje za antiko in renesanso, za Danteja in za italijansko poezijo sploh. Vrnivši se v domovino, je bil suplent, urednik, potem tajnik tehnike, 1893. l. doktor filozofije in profesor na vseučilišču v Pragi.

Ljubezen do tujih pesnikov, pred vsem do romanskih, so rodili pri njem zanimivo in sorodnost značajev, potem ljubezen do poezije sploh in morda tudi razni prevodi in Nerudov vzgled. Vplivov, ki so nanj delovali v mladih letih, je bilo torej mnogo. Razen domačih pesnikov so bili to Francozi, zlasti Leconte de Lisle in Viktor Hugo, izmed Italijanov Leopardi in Dante, a tudi nova poezija; španska narodna romanca, nekoliko tudi Calderon (s scenično umetnostjo); gotovo tudi sam Byron in Goethe; izmed Slovanov največ Poljaki, n. pr. Krasiški; narodna romantika sploh, posebno norveška in zahodna in slednjič klasično slovstvo. Vse to je tako ugladilo njegov umetniški okus, da je postal dovršen mojster oblike in načelnik vsega domačega pesniškega slovstva. Iz posebnih vzrokov je postal tudi prevajalec in dosegel velikanski uspeh tudi na tem polju.

Prvi vzrok je bil že sam pesniški značaj njegov, tehniška lahkota, dober spomin za besede, prožnost domišljivosti, veselje, da

se vžije v tuji način mišljenja in izražanja, potreba tekmovanja v težavi oblike. Dalje ga je k temu nagnil namen, koristiti češki literaturi, »katera (v predgovoru: »Z cizích Parnassů« = S tujih Parnasov) potrebuje tem večjega obzorja, čim žalostnejša je doba«. Od prevodov zahteva, da se doseže izvirna oblika, zlasti pri modernih pesnikih. Ritmične stihe in prevode proze odklanja.

Poglavitni njegovi prevodi so: Viktora Hugoa pesmi (1874 in pozneje še več zvezkov), Poesie francouzská nové doby (Francoska poezija nove dobe), Moderní básníci (pesniki) francouzští, Leconte de Lisle: Kain in pesmi, Ariostov: Zuřivý Roland (Besni Roland), Danteja Aligherija pesniška dela, Michel-Angela pesmi, Tassov: Osvobozený Jerusalem), (Osvobojeni Jeruzalem), Leopardijeve pesmi, Poesie italská nové doby (Italijanska poezija nove dobe), Tři knihy vlaské liriky (Troje knjig italijanske lirike), Carducci jeve pesmi, Goethejev Faust, iz Schillerja Viljem Tell, iz Byrona in angleške poezije množica poskusov in vzorcev (Moderní básníci (pesniki) angličtí, Z cizích Parnassů), E. A. Poe-a: Gavran in pesmi, iz Ibsena, Rostanda, Petrarke, Hammerlinga, Corneilla itd., Mickiewiczova: Tryzna, jako bogata izberka iz Calderona in slednjič Camoensovi: Lusovci.

Izmed izvirnih njegovih pesmi se odlikujejo malo da ne vse epske knjige, torej: Epické básně (Epske pesmi), Nové básně epické, Mýthy I. in II., Perspektivy, Zlomky epopeje, Staré zvěsti, Hilarion, Bar-Kochba, Bozi a lidé (Bogovi in ljudje). Izmed liričnih posebno: Eklogya písně, Co život dal (Kaj je dalo življenje), Rok na jihu (Leto na jugu), Duch a svět, Různé masky (Razne šeme), Hudba v duši (Godba v duši), Čarovná zahrada (Čarovni vrt), Zlaty prach, Dědictví Tantalovo (Tantalova dediščina), Brevír moderního člověka, Moje sonata, Potulky královny Moab (Pohajkovanje kraljice Moab), Život a smrt in drugih več. L. 1894. je izdal veliko antologijo svojih pesmi, pri kateri je izšla Miriamova študija o Vrchlickem.

Izmed dram se odlikujejo: tragedija Hippodamie (melodramatična trilogija), Julian Apostata, Smrt Odyssea, Exulanti, Bratři; veseloigre: Noc na Karlštejně, Pomsta Catullova (Katulova osveta), Midasovy uši (Midasova ušesa), Král a ptáčník (Kralj in ptičar); renesančna igra: Soud lásky (Sodba ljubezni) in enodejanke: K životu in Nad propastí (Nad prepadom).

Svojo razsežno literarno vednost je shranil nekaj v knjigah, kakor so, recimo: *Básnické profily francouzské* (Pesniški francoski profili), *Studie a podobizny* (Studije in fotografije) I. II., *O knihach a lidech* (O knjigah in ljudeh), *Devět kapitol o novějším románě francouzském* (Devetero poglavij o novejšem francoskem romanu), nekaj pa v jako obilnih predgovorih, studijah in essayih, kakor o Kollarjevem sonatu, o zbirki Erbenovih balad »Kytice« (Šopek), o Nerudovih pesmih, o Verdagueru (pri prevodu njegove *Atlantide*) o Mickiewiczu, Čelakovskem itd.

Njegova duševna delavnost je po zunanosti priprosta, v notranjosti nepopisno zapletena. On dela obenem na več stvareh na enkrat. In dela neprestano, brez odmora. Moč njegovih živcev je občudovanja vredna. Nekako pojasnilo za to nam daje dejstvo, da mu je delo neizogibno potrebno, pesnjenje mu je življenje. On ustvarja večinoma z lahkoto, ima dar skoro neizčrpljive improvizacije. Ali pravzaprav vse je v zvezi ž njegovo neobičajno občutljivostjo in dovzetnostjo, močno in zdravo naravo in vsetranskimi duševnimi darovi. On je skupina eolskih harf, postavljenih proti vsem stranem sveta.

Njegovo formalno mojstrstvo, odprti svetovni obzori in vsestranost nadarjenosti ter produkcije so bili neizčrpen vrec, iz katerega so privrele skoro vse te nebrojne današnje smeri v češkem pesništvu. Ako katera izmed teh ne izvira naravnost od njega, je ž njim gotovo neposredno v zvezi. Od njega in iz njega izvira veselje do herojskega in sijajnega romantizma (smer, ki je v naših dneh skoro docela izginila), kozmovski panteizem, naravski misticizem, simbolizem, pogodnost v antičnih in renesančnih snoveh; ž njim je v zvezi tudi satanizem, novohelenizem, prijanje glasbe in del dekadence.

Kakor skoro vsa češka umetnost, tako je bil tudi Vrchlický najprej in bolje razumevan ter ocenjen v tujini. Doma je bil vedno občudovan, a manj ljubljjen, kolikor se namreč tiče javnih manifestacij, ki so se zgodile. Toda sčasoma se pokaže, da je tudi tako imel veliko več čestilcev, nego se je videlo, osobito pri mladini. Za njo so glavni prijatelji njegovi pesniki in umetniki. Toda pride njegov čas, kakor je prišel za Zeyerja. Njegova poezija je odmev velikega hrepenenja do brezmejnih daljav, odmev iz sredine malega, s silo zatiranega naroda. Čim bolj bo raslo hrepenenje po pristnem človekoljubju, po pravičnosti, pravici in lepoti, tembolj bo raslo število čestilcev Vrchlickega.

(Iz češkega rokopisa prevedel —*dil.*)